

MƏHƏBBƏT PAŞAYEVA,
tarix elmləri namizədi, dosent
mehebbetpashayeva@yahoo

AZƏRBAYCAN ETNOQRAFİK XƏZİNƏLƏR MUZEYİDİR

Açar sözlər: etnos, mənəvi mədəniyyət, etnik ənənə.

Ключевые слова: этнос, духовная культура, этнические традиции.

Key words: ethos, moral culture, ethnic tradition.

Qədim tarixə, zəngin mədəni irsə malik olan Azərbaycanın mövcud etnik quruluşu çoxəsrlik bir tarixə malikdir. Strateji-çoxqrafi mövqeyi, təbii sərvətləri baxımından zənginliyi Azərbaycana tarixin müxtəlif mərhələlərində bir çox qəbilə, tayfa və xalqların axın etməsinə səbəb olmuşdu. Azərbaycanda məskunlaşan hər bir etnik qrup bu ərazidəki təşəkkül mərhələsində uzun bir tarixi yol qət etmiş, formalaşma mərhələsindən keçmişdir. Bu tarixi zaman çərçivəsində çoxsaylı türkdilli tayfalar, həmçinin qafqaz və irandilli tayfalar tarixin müxtəlif mərhələlərində etnoslararası inteqrasiyanın əsasını təşkil edən sosial-iqtisadi-siyasi birlik nümayiş etdirmişlər. Bununla da bu gün "azərbaycanlılar" adı altında qəbul etdiyimiz vahid birliyin özülü qoyulmuş və onun tərkibinə aparıcı türk amili ilə yanaşı Azərbaycanda məskunlaşmış bütün xalqlar daxil olmuşdur(1,s.99). Qeyd etmək lazımdır ki, tarixən uzunmüddətli birgə yaşayış şəraitində ümumi mədəni ənənələrə sahib olan bu etnik qrupların nümayəndələri özlərini azərbaycanlı saymaqla bərabər, hər bir etnos öz etnik adını və özünəməxsus fərqli mədəniyyətin elementlərini də qoruyub saxlamışdır. Nəticədə Азярбайсан яразисиндя минилликляр боуу формалаşан рянэарянэ və bu gün azərbaycanlıların zəngin mənəvi irsini təşkil edən яняняви мядянийяйт formalaşmışdır. Tarix boyu müxtəlif xalqlar və mədəniyyətlər arasında qarşılıqlı canlı əlaqələrin mövcud olduğu Azərbaycanda xalqımızın təbii-tarixi təşəkkül prosesində iştirak edən hər bir etnos bu nadir mədəniyyətin ortağ sahibinə çevrilmişdir.

Bu gün Azərbaycan əhalisini 90%-dən çoxunu təşkil edən Azərbaycan türkləri ilə yanaşı respublikada Hind-Avropa dilləri ailəsinin İran dilləri qrupuna daxil olan tatlar, talışlar, kürdlər, dağ yahudiləri, ləzgilər, avarlar, udilər, saxurlar, "Şahdağ qrupu" xalqları(xınalıqlar, buduqlar, qızlar), ingiloylar da yaşayır. 1999-cü il göstəricilərinə görə Azərbaycan Respublikasında qeydə alınmış 7953,4 min nəfər əhalinin 7205,5min nəf.-90,6%-ni Azərbaycan türkləri, 76,8 min nəf.-1,0%-ni talışlar, 178 min nəf.-2,2%-ni ləzgilər, 50,9 min nəf.-0,6%-ni avarlar, 15,9 min nəf.-0,2%-ni saxurlar, 8,9 min nəf.-0,1%-ni yahudilər, 13,1 min nəf.-0,2%-ni kürdlər, 4,1 min nəf.-0,05%-ni udilər, 10,9 min nəf.-0,13%-ni tatlar və b. təşkil etmişlər(1,s.95). Təxmini hesablamalara görə xınalıqların sayı2,5 min nəf, buduqların sayı 15min nəf, qızların sayı isə 2 min nəfərdir. 1999-cü il göstəricilərinə görə ingiloyların sayı 14, 9 min nəfərdir(1,s.107). Bu etnoslar kompakt halda Azərbaycanın Quba-Xaçmaz(ləzgilər, tatlar, dağ yəhudiləri, xınalıqlar, qızlar, buduxlar və b), Şəki-Zaqatala(avarlar, saxurlar, udilər, ingiloylar və b.), Lənkəran-Astara(talışlar), Kəlbəcər-Laçın (kürdlər 1992-cilədək, yəni ermənilərin bu Azərbaycan torpaqlarını işğal etməsinədək) kimi bölgələrində kompakt şəkildə Azərbaycan türkləri ilə birgə yaşayırlar.

Tarix və onun problemləri, № 1 2011

Azərbaycanda yaşayan azsaylı xalqlar, onların adət-ənənəsi, folkloru kimi zəngin etnik müxtəliflik bütövlükdə azərbaycanlıların mənəvi irsidir. Xınalıqlar, qızıqlar, buduqlar dünyanın etnik xəritəsində yalnız Azərbaycanda qeyd alınmış nadir etnoslardandır. Bu etnik rəngarənglik hər zaman etnoqrafların diqqətini çəkmişdir. Тясадцфи дейил ки, Азярбайсан һәр заман этнографик хязиняляр музейи кими дйярляндирилмишдир (2,s.19).

Müstəqil Azərbaycan Respublikası hər bir etnosun milli spesifikasının, dilinin, mədəniyyətinin, ənənələrinin qorunması və inkişafına hər zaman səy göstərmişdir. 1992 – ci ildə Azərbaycan Respublikasında "Azərbaycan Respublikasında mövcud olan milli azlıqların, azsaylı xalqların və etnik qrupların hüquq və azadlıqlarının qorunması, onların dil və mədəniyyətlərinin qorunması və inkişafı" barədə fərman imzalanmış, 2000-ci ildə Azərbaycan Respublikası Avropa Şurasının üzvü kimi "Azsaylı xalqların qorunması haqda 1995-ci ill fevral konvensiyasını" qəbul etmişdir. Hazırda Azərbaycanda yaşayan xalqların mədəni irsinin qorunması yolunda Azərbaycan dövləti bir çox işlər görür. Azərbaycan Respublikası ölkənin zəngin mənəvi irsini qorumaq, onu bəşəriyyətin ortaq mirası kimi dəyərləndirilməsinə nail olmaq üçün qloballaşma dövründə müxtəlif milli, etnik mədəniyyətlərin qorunmasını nəzərdə tutan mədəni özünüifadə müxtəlifliyinin qorunması barədə 2005-ci ildə YUNESKO tərəfindən qəbul edilmiş Paris Konvensiyasına qoşulmuşdur. Azərbaycan dövlətinin ölkəmizdə yaşayan xalqlara münasibətini Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin söylədiyi aşağıdakı sözlərlə xarakterizə etmək daha doğru olar: Bizim Azərbaycanın müsbət xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, respublikamız çoxmillətli, beynəlmiləl dövlətdir. Mən öz rəsmi bəyanatlarımda, nitqlərimdə dəfələrlə qeyd etmişəm ki, bu, respublikamızın üstünlüyüdür, milli sərvətidir, ümumi sərvətidir. Biz bununla fəxr edirik və bu tərkibi qoruyub saxlamalıyıq(3,s.54). Belə münasibətin nəticəsidir ki, Azərbaycanda millətlərarası sülhə nail olan, xalqlar və ölkələrarası münasibətləri beynəlmiləlçilik prinsipləri ilə tənzimləyən Heydər Əliyevə Qəbələ rayonunda yaşayan udilər minnətdarlıq hissilə söyləyirdilər ki, Tanrı özü dualarımızı eşidərək Heydər Əliyevi bizə göndərmişdir. İndi biz özümüzü azad və sərbəst hesab edirik"(4,s.2).

Heydər Əliyev siyasətinin Azərbaycan davamçısı olan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev də ulu öndərin azsaylı xalqlar haqqındakı siyasətini davam etdirməkdədir. Müasir dövrümüzdə Azərbaycan radio verilişlərinin ləzgi, talış, kürd, gürcü və digər dillərdə səslənməsi, tat, ləzgi, udi, xınalıq və digər dillərdə dərslərlərin çap edilməsi dövlətin Azərbaycanda yaşayan milli azlıqların hüquqlarının qorunması sahəsində ardıcıl və məqsədyönlü siyasətini davam etdirdiyini təsdiq edir. Azərbaycan Prezidentinin 2009-cu il 26 noyabr tarixində imzaladığı sənədlə ölkəmiz YUNESKO-nun "Mədəni Özünüifadə Müxtəlifliyinin Qorunması və Təşviqinə dair Konvensiyası"na qoşulub. 2001-ci ildə YUNESKO tərəfindən mədəni müxtəlifliyə dair Universal bəyannamənin qəbul olunması ilə əlaqədar BMT-tərəfindən 21 may tarixi Ümumdünya "Dialoq və İnkişaf üçün Mədəni Müxtəliflik" Günü kimi elan edilib. Konvensiya azsaylı xalqların mədəni müxtəlifliyinin ənənəvi formalarının öyrənilməsi və nəsil-dən-nəsilə ötürülməsinin mühüm əhəmiyyətini qeyd edərək YUNESKO-nun üzərinə mədəniyyətlərin müxtəlifliyini qorumaq və bütün mədəniyyətlərin, həmçinin yerli xalqlarla bərabər azsaylı xalqların da mədəniyyətlərinin bərabər səviyyədə qorunması, gələcək nəsillərə ötürülməsi işində konkret vəzifələr qoymuşdur.

Azərbaycan Respublikasının bu Konvensiyaya qoşulması bütövlükdə Azərbaycan xalqının mənəvi irsinin qorunmasına xidmət edir. YUNESKO Xınalığı dünya mədəni abidələri siyahısına daxil etmişdir. Həmçinin pilot layihələr olaraq Nic, Lahic və Qırmızı qəsəbələrin YUNESKO-nun mədəni abidələr siyahısına salınması nəzərdə tutulmuşdur. Xınalıq etnosunun, xınalıq mədəniyyətinin qorunub saxlanması üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən 19 dekabr 2007-ci ildə Quba rayonunun Xınalıq kəndinin tarixi ərazisinin "Xınalıq" Dövlət tarix-memarlıq və etnoqrafiya qoruğu elan edilməsi barədə sərəncam imzalanmışdır. YUNESKO-nun "Mədəni Özünüifadə Müxtəlifliyinin Qorunması və Təşviqinə dair Konvensiya"sı çərçivəsində 2006-cı ildən etibarən Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən "Milli-mədəni həmrəylik" mövzusunda "Azərbaycan doğma diyar", "Mədəni müxtəlifliyimiz mədəni vəhdətimizdir" kimi devizlər altında ölkənin mədəni rəngarəngliyini əks etdirən azsaylı xalqların incəsənətinə həsr olunmuş respublika festivalları keçirilir. Azərbaycanda keçirilən azsaylı xalqların festivalları layihəsi Avropa Şurası tərəfindən də yüksək qiymətləndirilir (5,s.7).

Azərbaycan dövləti bütün etnik qruplara öz mənəvi mədəniyyətlərini qorumaq üçün hər çür şərait yaratmışdır. Dövlət başçısı xınalıqların, udilərin, ingiloyların yaşadıkları ərazilərə etdiyi səfərlər zamanı bu etnosların mədəniyyətlərinə hər zaman böyük qayğı ilə yanaşmışdır. Prezident İlham Əliyev 2006-cı ildə Xınalığa səfəri zamanı xınalıqlılar qarşısında nitqini "Xınalıq və xınalıqlılıqlar yaşayacaqlar" ifadəsi ilə bitirmişdi(6,s.4-5). Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyevanın Xınalıq kəndində yeni bir məktəb tikdirməsi nəinki ölkə daxilində, ölkəmizin hüdudlarından çox uzaqlarda da gözəl əks-səda doğurmuşdur. Azərbaycana, ölkəmizin mədəniyyətinə, tarixinə və Azərbaycanda yaşayan qırız, budıq və xınalıq kimi etnik qrupların dillərinə də maraq göstərən Fransa Dövlət Şərq Dilləri və Mədəniyyətləri İnstitutunda 2008-ci ildə Azərbaycan dili fakültəsinin açılışına dəvət edilən Mehriban xanım Əliyevaya Universitet bu missiyanın reallaşmasına xidmətinə görə xüsusi təşəkkür etmişdir" (7,s.2).

2006-cı ildə Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın şimal-qərb bölgəsinə də səfər etmiş və Qax rayonunda ingiloyların məskunlaşdığı Qax-İngiloy kəndində yerləşən qədim alban məbədi olan "Kürmük" kilsəsini də ziyarət etmişdir. Onu qarşılayan ingiloylarla söhbət zamanı Dövlət başçısı bildirdi ki, ölkənin milli azlıqlarının hüquqları qorunacaq və dini tolerantlıq siyasəti davam etdiriləcək.

Azərbaycan Respublikası Azərbaycan türkləri ilə qaynayıb-qarışmış, inteqrasiya etmiş milli azlıqlar və azsaylı xalqların da doğma vətənidir və onlar ölkənin bərabərhüquqlu vətəndaşlarıdır. Prezidenti İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, Azərbaycanda bütün xalqlar, bütün millətlərin nümayəndələri qardaşlıq şəraitində, bir ailə kimi yaşayırlar(8).

Hər bir xalqın mənəvi dəyərləri əsrlər boyu inkişaf edən qarşılıqlı mədəni əlaqələr və ümummillə mənəvi mədəniyyət əsasında formalaşır. Vahid ümumxalq mədəniyyəti təcrid olunmuş şəkildə inkişaf edə bilməz. Əsrlər boyu bərabər yaşayan həm Azərbaycan türkləri, həm də tarixin müəyyən dövrlərindən Azərbaycanı özlərinə məskən seçmiş avarlar, saxurlar, rutullar, ləzgilər, ingiloylar, udilər, tatlar, talışlar, xınalıqlar zaman keçdikcə Azərbaycan türkləri ilə цумми, vahid mənəvi dəyərlərə sahib olsalar da, bu etnosların hər biri öz етник

специфический и для мусульман джарядя горуйуб сахламаqla bütövlükdə Azərbaycan mənəvi mədəniyyətinə özünəməxsus rəng qatmışlar.

Ümummillə mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması və gələcək nəsillərə ötürülməsi, mədəni müxtəlifliyin qorunması və genişləndirilməsi ilə bağlı qəbul edilən Konvensiya müddəalarında da qeyd edildiyi kimi, bəşəriyyətin ortaq mirası olan mədəni müxtəliflik zəngin və rəngarəng dünya yaradır, xalqların və millətlərin inkişafına təkan verir. Mədəni müxtəliflik xalqların unikal özünəməxsusluğunda özünü biruzə verir, mədəniyyətlər arasındakı daimi mübadilə və qarşılıqlı təsir nəticəsində daha da zənginləşir. Qloballaşma prosesləri mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsirlənmələrinin daha da genişlənməsinə imkanlar açsa da, mədəni müxtəlifliyin əriyib yox olmasına da yol aça bilər. Buna görə də YUNESKO tərəfindən mədəniyyətlərin müxtəlifliyini qorumaq yolunda bütün mədəniyyətlərin, həmçinin yerli xalqlarla bərabər azsaylı xalqların da mədəniyyətlərinin qorunması kimi konkret vəzifələr qəbul edilmişdir.

Azərbaycanda məskun olan etnoslar və onların mədəniyyətləri bütövlükdə Azərbaycan mədəniyyətinə rəngarənglik qatır, bu mədəniyyətin zənginləşməsinə xidmət edir. Azərbaycan Respublikasının etnik siyasətində də bu mənəvi irsin qorunması və daha da zənginləşdirilməsi konsepsiyası öz əksini tapmaqdadır. Hazırda Azərbaycanda gedən etnik proseslərdə bir tərəfdən ümumazərbaycan etnomədəni cəmiyyətin formalaşması, bir tərəfdən də etnosların öz etnik kimliyini, ənənəvi mədəniyyətini qoruması prosesləri müşahidə olunur. Müxtəlif etnomədəni birliklərin öz aralarında, həmçinin ölkənin aparıcı etnosu olan Azərbaycan türkləri ilə sosial, siyasi birliyinin təmin edilməsində dövlət mühüm rol oynayır. Azərbaycanın polietnikliyi nəticəsində formalaşan mədəni potensialı mədəniyyətlərin qarşılıqlı zənginləşməsinə yönəltmək vacibdir(9). Son illərdə Azərbaycan dini, milli və etnik tolerantlıq sahəsində əhəmiyyətli uğurlara nail olmuşdur. Ölkəmizdə yaşayan bütün etnoslara Azərbaycan mədəniyyətinin bir parçası kimi öz milli ifadə nümunələrini təqdim etməyə şərait yaradılmışdır. Dövlət tərəfindən atılan məqsədyönlü addımlar dinindən, millətindən, irqindən asılı olmayaraq bütün dövrlərdə mehriban ailə, dost, qardaş olaraq yaşamaq ənənələrini daha da möhkəmləndirmişdir. Azərbaycan xalqının ümummillə lideri Heydər Əliyev tərəfindən əsas qoyulan azərbaycançılıq məfkurəsində etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikasının bütün azərbaycanlıların milli sərvəti, bütün soydaşlarımızın vətəni hesab edilməsi azərbaycançılığın mühüm meyarlarındanır. Azərbaycançılıq ideologiyası bütün azərbaycanlılarının vahid ideya ətrafında birləşməsinə şərtləndirən tarixi-siyasi amillərin təsnifatını, müəyyənləşdirən konsepsiyadır. Azərbaycançılıq ideologiyası Azərbaycanın çoxmillətli etnik tərkibi ilə əlaqədar xalqın bütövlüyünü ifadə edir və bütün azərbaycanlılarının vahid ideya ətrafında birləşməsinə şərtləndirir. Etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikasının bütün azərbaycanlıların milli sərvəti, bütün soydaşlarımızın vətəni hesab edilməsi azərbaycançılığın mühüm meyarlarındanır. Azərbaycanlılıq ideologiyası Azərbaycan xalqının etnik-millə mənşəyinin həyat tərzində, məişətdə, mərasimlərdə saxlanılan əlamətləri, eyni zamanda Azərbaycan ənənələrinin ən müxtəlif elementlərini özündə birləşdirir. Azərbaycançılığın praktikasını Azərbaycan ənənələrinin geniş tarixi arsenalına əsaslanır. Bu təlim həmin ənənələrin ən müxtəlif elementlərini əxz etmişdir(10).

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası. Redaksiya heyətinin sədri İlham Heydər oğlu Əliyev. "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" Elmi Mərkəzi. Bakı 2007.
2. ВелиевМ.Г.(Бахарлы). Азербайджан(Физико-географический, этнографический и экономический очерк). Баку, 1921
3. Heydər Əliyev. Elektron sənədlər toplusu. 1995. Respublikada yaşayan ləzgi ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə görüşdə giriş və yekun sözü 20 fevral 1995-ci il Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident kitabxanası. <http://files.preslib.az/projects/toplu/nitq/1995.pdf>
4. Zabelin. M.Tarixi yaradan şəxsiyyət // Azərbaycan.- 2009.- 17 iyun.
5. Azərbaycan doğma diyar // Azad Azərbaycan.- 2008.- 22 oktyabr.
6. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Quba rayonuna səfəri: Qədim Xınalıq kəndinin sakinləri ilə görüş: Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin nitqi // Xalq qəzeti, 2006.-8 oktyabr, N229.
7. ƏliyevƏ.Fransa Dövlət Şərq Dilləri və Mədəniyyətləri İnstitutunda Azərbaycan dili fakültsi açılmışdır. // Azərbaycan.-2008.- 8noyabr.
8. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Balakən rayonu ictimaiyyətinin nümayəndəsi ilə görüş // Xalq qəzeti, 2010.-9 iyul
9. ГусейновР. Национальные меньшинства Азербайджана <http://www.ethnoglobus.com/index.php?l=ru&m=news&id=269>).
10. Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik Xartiyası /Qəbul olunmuş əsaslayihə2008http://www.mediaforum.az/articles.php?article_id=20081219124328573&page=02&lang=az

МАХАБАТ ПАШАЕВА

Кандидат исторических наук, доцент

mehebbetpashayeva@yahoo

АЗЕРБАЙДЖАН -МУЗЕЙ ЭТНОГРАФИЧЕСКИХ СОКРОВИЩ

В статье освещаются существование на протяжении истории взаимосвязей между различными народами и культурами, этносами и этническими группами, проживающими в Азербайджане, место последовательной и целенаправленной политики Азербайджанского государства в сохранении духовной культуры этносов, живущих в нашей стране. Повествуется деятельность Азербайджанской Республики на пути сохранения национальной специфики, языка, культуры, традиции таких этносов, как аварцы, талыши, удины, ингиооыцы, хыналыгцы и т.д. Этнические группы: хыналыгцы, будухи, кризы объединяют в себе всего несколько тысяч человек и компактно проживают только в Азербайджане. В статье отмечается забота и внимание Азербайджанского государства, проявляющего традиционную толерантность к разным народам проживающим на этой земле. Отмечена не только научная, но и политическая значимость охраны духовной культуры, этнических традиций различных этносов живущих в Азербайджане.

MAHABAT PASHAYEVA,
mehebbetpashayeva@yahoo

Azerbaijan as a place of ethnic treasure

Article gives information about relationships between different nations and cultures, ethos and ethnic groups which live in Azerbaijan, also there take place the aim of Azerbaijani politics in order to save the moral cultures of ethos who live there. Additionally the work done by of Azerbaijani government in saving of national specifics, language, culture and traditions of ethos such as “avar”, “tallish”, “udi”, “ingiloy” and “xinaliq” and etc. Ethic groups like “xinaliq”, “buduq”, and “qriz” consist of thousands of people living compactly only in Azerbaijan. Article also emphasizes traditional care of Azerbaijani government toward to the different nations all over the world. Topic emphasized not only scientific but also the politics importance of saving moral cultures of ethos living in Azerbaijan.

Rəyçilər: t.e.n. N. Müseybəyli, t.e.d. N. Quliyeva

AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun «Etnoarxeologiya» şöbəsinin 15 sentyabr 2010-cu il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 08)